

DVORCI I PERIVOJI KRAPINSKO-ZAGORSKE ŽUPANIJE, poglavlje u knjizi, str. 86-101, autori: M. Obad Šćitaroci i B. Bojanić Obad Šćitaroci, u: *Povijest, baština i kultura krapinsko-zagorske županije* (monografija), Krapina: Krapinsko-zagorska županija, 2007.; veličina: 25x34 cm, 343 stranica.

Mladen Obad Šćitaroci
Bojana Bojanić Obad Šćitaroci

DVORCI I PERIVOJI U KRAPINSKO-ZAGORSKOJ ŽUPANIJI

Uvod

Dvorci, kurije i utvrđeni dvorci (srednjovjekovni plemićki gradovi, burgovi, zamkovi) - vrijedno su i prepoznatljivo naslijeđe hrvatske kulture, a posebice Hrvatskoga zagorja i Krapinsko-zagorske županije gdje bilježimo najveću gustoću dvoraca i kurija u sjevernoj Hrvatskoj. Razlog tome bila je zaštita od ratnih sukoba i brojna mala plemićka imanja. Iako su tijekom vremena brojni dvorci i kurije nestali, još uvijek se u Krapinsko-zagorskoj županiji nalazi pedesetak dvoraca i većih kurija. Nigdje u Hrvatskoj kao u Krapinsko-zagorskoj županiji nema toliko dvoraca i kurija u kojima se očuvao kontinuitet stanovanja, posebice plemićkih obitelji.

Dvorcima i kurijama – tom slikovitom kulturnom naslijeđu neizbrisivo utisnutom u identitet Hrvatskoga zagorja – s velikim poteškoćama nalazimo novu suvremenu namjenu. Nije im lako podariti novi život nakon što su tijekom druge polovice 20. st. pet desetljeća bili bez stvarnih vlasnika i lišeni izvorne opreme interijera i tradicijskoga gospodarenja koje je osiguravalo opstanak dvoraca. Na početku 21. st. polovica je dvoraca i kurija u lošem građevnom stanju, a trećina ih se niti ne koristi.

Zapuštanje dvoraca započelo je još sredinom 19. st. nakon ukidanja kmetstva i feudalnog društvenog poretka. Veće su teškoće nastupile nakon Prvoga svjetskoga rata zbog agrarne reforme kojom su plemićki posjedi znatno smanjeni. Velike promjene i prekid kontinuiteta izvornog korištenja dvoraca nastupili su nakon Drugoga svjetskoga rata kada su dvorci nacionalizirani te su oduzeti vlasnicima i pretvoreni u državno (kasnije društveno) vlasništvo. U godinama neposredno nakon rata dvorci su uništavani, prestali su se održavati, namještaj je raznesen te su mahom korišteni na neprimjeren način. Tek je kasnije, od 1960-ih godina skrb za dvorce bila bolja pa su neki dobili prihvatljivu javnu namjenu (muzej, arhiv, škola, bolnica i sl.).

Početak 21. st. nastojimo zbrinuti dvorce i kurije pronalazeći nove vlasnike i primjerenu novu namjenu kako bismo im omogućili novi život pri čemu bi dvorci trebali biti nositelji kulturnih, društvenih i turističkih aktivnosti - kao pokretači i žarišta gospodarskog razvoja lokalne sredine u kojoj se nalaze. S tim ciljem potiče se i utemeljenje Centra za dvorce koji bi osigurao trajnu i neprekidnu skrb za njihovo korištenje, obnovu i međusobno umrežavanje u kulturni i turistički sustav županije i države, ali i srednjoeuropskoga kulturnoga krajolika.

Izgradnja dvoraca

Bitan preduvjet pojavljivanja i izgradnje dvoraca i kurija jest sigurnost posjeda što podrazumijeva stabilne društveno-gospodarske i političke prilike. One su se u pojedinim dijelovima Europe stjecale u različita doba – najranije u Italiji u 15. i 16. st., a zatim u barokno doba (17. st.) u Francuskoj, da bi se masovno dvorci podizali u europskim zemljama

tijekom 18. i 19. stoljeća. Prvi dvorci u sjevernoj Hrvatskoj grade se u Hrvatskom zagorju. Potkraj 16. i početkom 17. st. pregrađuju se kasnosrednjovjekovni utvrđeni dvorci (Ščrbinec, Mirkovec, Mali Tabor, Veliki Tabor), a već od početka 17. st. grade se novi dvorci u nizinama podno srednjovjekovnih utvrđenih plemićkih gradova, burgova. U prvoj polovici 17. st. podižu se ranobarokni dvorci s još mnogim renesansnim obilježjima – tzv. četverokrlni dvorci s kulama na uglovima i unutrašnjim dvorištem s trijemovima i arkadama kao što je Lobor. Nakon poraza Turaka kod Beča 1683. g. te nakon oslobođanja Slavonije i protjerivanja Turaka južno od rijeke Save, na prijelomu 17. i 18. st. počinje gradnja dvoraca i kurija posvuda po sjevernoj Hrvatskoj. Tako je tijekom cijelog 18. st. čitava Hrvatska, a slijedom toga i Hrvatsko zagorje, prolazila baroknu preobrazbu koja je doživjela svoje oživotvorenje u baroknoj izgradnji dvoraca, kurija i crkava, smještenih u slikovite krajolike Hrvatskoga zagorja.

Tijekom 19. st. dvorci i kurije na području Krapinsko-zagorske županije, u usporedbi s nekim drugim krajevima sjeverne Hrvatske, doživljavaju razmjerno skromne romantičarsko-historicističke obnove, dogradnje i pregradnje – prepoznatljive po uresnim tornjevima i kulama svojstvenim kasnosrednjovjekovnoj arhitekturi (Bračak, Klokovec, Belec-Selnica). Unatoč tome kontinuitet barokne tradicije je bio prilično jak i održao se do danas. Barokni dvorci imaju karakterističnu prostorno-funkcionalnu dispoziciju i arhitektonsko-ambijentalnu vrijednost.

Stilsko-arhitektonska obilježja dvoraca

Dvorci u Hrvatskom zagorju ne razlikuju se bitno od onih u srednjoj Europi. U prvoj polovici 17. st. podignuto je nekoliko ranobaroknih dvoraca koji u unutrašnjim dvorištima imaju trijemove i galerije s arkadama (Gorica, Lobor, Mirkovec, Novi Dvori Cesargradski/Klanječki, Velika Horvatska). U drugoj polovici 17. i u 18. st. dvorci su se gradili pod neposrednim utjecajem srednjoeuropske (austrijske) inačice barokne arhitekture dvoraca. U tom je razdoblju izgrađen najveći broj dvoraca u Hrvatskom zagorju i cijeloj sjevernoj Hrvatskoj.

Barokni se dvorci udomaćuju u Hrvatskom zagorju sredinom 18. st. i grade se sve do 1820-ih godina. Sredinom 18. st. proširuje se i barokizira nekoliko ranijih dvoraca (Lobor, Miljana, Mirkovec, Oroslavje Gornje, Gornja Stubica, Popovec), a grade se i dva nova dvorca – u Zajezdi i Gornjoj Bedekovčini. Barokne dvorce obilježava trokrilni tip - tlocrt u obliku slova U oko *svečanog dvorišta* (*Court d'honneur*) koje je okrenuto češće prema perivoju, a rjeđe prema prilaznom putu (Gornja Stubica, Zajezda, Oroslavje Donje). Manji barokni dvorci bili su jednokrlni - nisu imali dvorište pa im je tlocrt bio u obliku pravokutnika (Gornja Bedekovčina).

Na prijelazu iz 18. u 19. st., a osobito tijekom prve polovice 19. st., afirmirala se klasicistička arhitektura u izgradnji dvoraca. Klasicistički dvorci su jednokrlni – tlocrtno u obliku pravokutnika. Najčešći su tlocrti u obliku izduženoga pravokutnika (Gredice, Poznanovec), a kod dvoraca tipa talijanskih vila javljaju se pravokutni tlocrti bliski kvadratu (Marija Bistrica). Učestala je gradnja dvoraca koji su posjedovali osebujna obilježja koja najbolje sažima termin barokni klasicizam – bilo da se radi o novoizgrađenim dvorcima bilo o klasicističkim dogradnjama ranijih baroknih dvoraca (Bežanec, Stubički Golubovec, Sveti Križ Začretje, Gornja Stubica). Klasicističke dvorce obilježavaju prepoznatljive arhitektonske pojedinosti kao što su portici i altane (Marija Bistrica, Stubički Golubovec), lođe (Bežanec) i profilacije na pročeljima.

Dvorci Hrvatskoga zagorja uglavnom su jednokatne građevine. Prizemlje i podrum bili su namijenjeni posluzi i gospodarskim potrebama, a kat (*piano nobile*) bio je namijenjen stanovanju vlasnika. Osim spavaćih soba, salona i soba za goste na katu se nalazila i glavna prostorija – *palača* (velika soba, dvorana za primanje). Organizacija unutrašnjeg prostora

dvoraca pokazuje pravilnosti, poglavito zato što je većina dvoraca barokna ili je barokizirana: oko hodnika s trijemom (galerijama) s dvorišne strane nižu se sobe. Dvorske kapele kod većih dvoraca zauzimale su dvije etaže (Lobor, Veliki Tabor), a kod manjih dvoraca i kurija bile su to niše u zidu (Gredice, Donja Bedekovčina). Pročelja dvoraca u ranom baroku (17. st.) vrlo su jednostavna i oblikovno suzdržana, a glavni ukras im je kameni portal s grbom vlasnika. U 18. st. pročelja se oslikavaju ugaonim kvadrima i okvirima oko prozora (Miljana) i sunčanim satovima (Miljana, Bežanec, Ščrbinec, Veliki Tabor). U unutrašnjosti malobrojnih dvoraca očuvane su još zidne slike (najvrjednije su rokoko slike s alegorijskim scenama u Miljani) i oslikani stropovi (alegorijske scene i prizori iz antičke mitologije u Oroslavju Donjem, te u Gorici, Gornjoj Stubici, Loboru, Stubičkom Golubovcu i drugdje). Vrlo je malo dvoraca s očuvanim izvornim namještajem i neizmijenjenim interijerima (Ščrbinec, Marija Bistrica, Gorica).

Ambijentalni sklop dvorca i gospodarskih zgrada

Dvorci Hrvatskoga zagorja imali su dvojaku ulogu: bili su sjedišta plemićkoga posjeda s važnim gospodarskim značenjem, a istodobno mjesta stanovanja i ladanja. Dvorci su bili sjedišta upravljanja posjedom, a u njihovim gospodarskim zgradama spremale su se poljodjelske plodine i odvijala obrtnička proizvodnja. Vlasnici su dvorce koristili za stalno ili povremeno stanovanje. Osim zgrade za stanovanje bogatije arhitektonske zamisli, sklop dvorca činile su i gospodarske zgrade, kao i perivoj, korisni vrtovi (povrtnjaci, kuhinjski vrtovi), voćnjaci, obližnje oranice i gajevi. Dvorac je, dakle, nedjeljiv sklop glavne reprezentativne zgrade namijenjene stanovanju, gospodarskih zgrada, perivoja i okoliša koji mu pripada u fizičkom (formalno-pravnom) i estetskom (doživljajno-ambijentalnom) smislu.

U odnosu prema dvorcu gospodarski prostori bili su znatne veličine, jer je vlastelinstvo moralo namiriti sve svoje potrebe vlastitom poljodjelskom proizvodnjom. Pri grupiranju gospodarskih zgrada nema pravila. Ponekad stvaraju gospodarsko dvorište odvojeno od dvorca, nekad s dvorcem čine jedinstven arhitektonski sklop, a ponekad se kroz gospodarstvo prilazi dvorcu i perivoju. Pojedine gospodarske prostorije nalazile su se u prizemlju dvorca (smočnice, pivnice). U sklopu gospodarskoga dvorišta često se nalazio bunar, ribnjak i podzemni *hladnjak* (rijetki su sačuvani do danas).

Perivoji dvoraca

Kao što je dvorac neodvojiv od svog gospodarsko-pejsažnog ambijenta tako je i nedjeljiv od svog perivoja, s kojim čini skladnu prostornu, oblikovnu i funkcionalnu cjelinu. Perivoji dvoraca Hrvatskoga zagorja uređuju se od 17. st. – najprije kao skromni vrtovi uz ranobarokne dvorce, a kasnije kao pejsažno-romantičarski perivojni prostori stopljeni s krajolikom. Nije bilo raskošnih baroknih perivoja kakvi su uobičajeni uz europske dvorce jer u ratnim i poratnim prilikama kada je Hrvatska bila granica prema Osmanlijskome carstvu nije bilo novca za uređivanje i održavanje skupih perivoja. Slikovit i lijep okolni krajolik prilazna aleja dvorcu bili su dovoljno dostojanstven ambijent koji je mogao nadomjestiti nepostojanje oblikovanog perivoja. Cijeli je krajolik u nekadašnje barokno doba imao značenje perivoja kao posuđene krajobrazne slike.

U 19. st. uz dvorce Hrvatskoga zagorja se udomaćio pejsažni perivoj, koji je u drugoj polovici poprimio romantičarska obilježja. Krajem 19. i početkom 20. st. uređuju se historicistički perivoji, prepoznatljivi po cvjetnjacima ispred glavnih pročelja dvoraca ili u dvorskim perivojima. Često su perivoji zagorskih dvoraca maleni površinom i bez jasnih stilskih obilježja (mješavina perivoja i vrtova), mahom skromne ali skladne graditeljsko-perivojno-pejsažne cjeline namijenjene stanovanju i ladanju. Tijekom 20. st. iz vrtova i perivoja nestali su brojni sadržaji, a sačuvala su se tek malobrojne skulpture (Flora i Satir u Oroslavju

Donjem), oranžerije (Gornja Bedekovčina), paviljoni (Oroslavje Gornje), kamene klupe (Oroslavje Gornje, Sveti Križ Začretje) i dr.

Osim autohtonoga drveća kao što su tisa (*Taxus baccata*), velelisna i malolisna lipa (*Tilia platyphyllos*, *T. cordata*), grab (*Carpinus betulus*), hrast kitnjak i lužnjak (*Quercus petraea*, *Q. robur*), klen (*Acer campestre*), jasen (*Fraxinus excelsior*), javor (*Acer platanoides*), bukva (*Fagus sylvatica*) i dr. - u perivojima zagorskih dvoraca nalazimo i sljedeće svojte drveća: obična smreka (*Picea excelsa*), jela (*Picea abies*), kavkaska jela (*Abies nordmanniana*), američka duglazija (*Pseudotsuga menziesii*), močvarni taksodij (*Taxodium distichum*), trnovac (*Gleditsia triacanthos*), tulipanovac (*Liriodendron tulipifera*), divlji kesten (*Aesculus hippocastanum*), platana (*Platanus div.sp.*) i dr. U perivojima je bilo i brojno i raznovrsno uresno grmlje (malo se izvornih vrsta očuvalo do danas), puzavice po pročeljima dvoraca, te cvijeće u posudama koje se zimi čuvalo u staklenicima (palme, limuni, naranče).

LITERATURA:

- Beusan, M. *Prilog istraživanju dvoraca Hrvatskog zagorja – efikasnija zaštita i turizam*, magistarski rad. Zagreb, 1988.
- Horvat, A.; Habunek-Moravac, Š.; Aleksić, N. *Dvorci i kurije sjeverne Hrvatske – stanje i mogućnosti njihova uključanja u suvremeni život*, studija. Zagreb, 1970.
- Marković, V. *Barokni dvorci Hrvatskog zagorja*. Zagreb, 1975.
- Obad Šćitaroci, M. *Perivoji i dvorci Hrvatskog zagorja*. Zagreb, 1989.
- Obad Šćitaroci, M. *Dvorci i perivoji Hrvatskog zagorja*. Zagreb, 1991.
- Obad Šćitaroci, M. *Schlösser und Gärten des Kroatischen Zagorje*. Zagreb, 1992.
- Obad Šćitaroci, M. *Castles, Manors and Gardens of Croatian Zagorje*. Zagreb, 1992.
- Obad Šćitaroci, M. *Dvorci i perivoji Hrvatskog zagorja*. Zagreb, 2005.
- Obad Šćitaroci, M.; Bojanić Obad Šćitaroci, B. *Dvorci i perivoji u Slavoniji – od Zagreba do Iloka*. Zagreb, 1998.
- Obad Šćitaroci, M.; Bojanić Obad Šćitaroci, B. *Slawoniens Schlösser – von Zagreb bis Vukovar*. Graz-Stuttgart, 2000.
- Obad Šćitaroci, M.; Bojanić Obad Šćitaroci, B. *Manors and gardens in Croatia – Slavonia from Zagreb to Vukovar*. Zagreb, 2001.
- Szabo, Gj. *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*. Zagreb, 1920.
- Szabo, Gj. *Kroz Hrvatsko zagorje*. Zagreb, 1939.